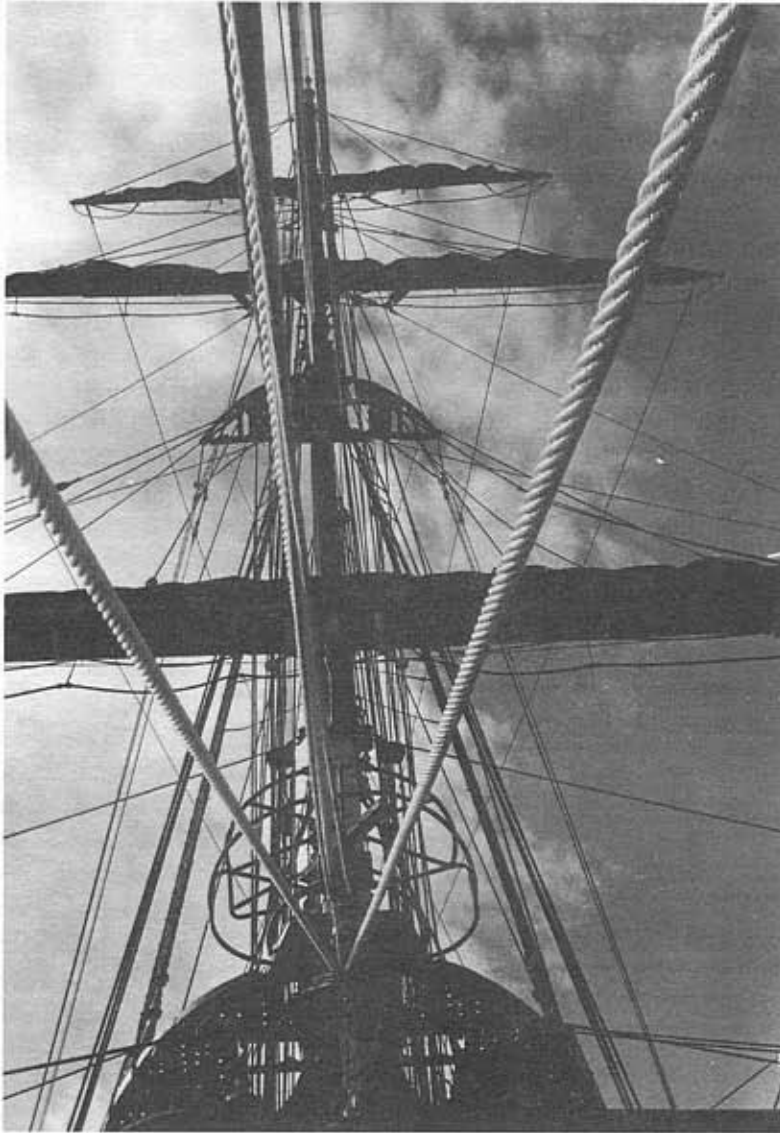

Centre d'estudis **colombins**

Foto: Pere Català i Roca

ÒMNIUM CULTURAL

Montcada 20 pral. (Palau Dalmasas) - 08003 BARCELONA
Tel.: (93) 319 80 50 - Fax: (93) 310 69 00

Butlletí del Centre d'Estudis Colombins

ANY III/ Núm. 14 /3r trimestre 1994 / Preu: 250 Pts. -10FF

14

ANY IV Núm. 14 / Tercer trimestre de 1994
Director: Joaquim Arenas i Sampera
Secretari de redacció: Jordi Gàlvez i Pasqual
Editor: Òmnium Cultural
Producció: Viena Serveis Editorials, S.L.
Dipòsit legal: B-16689 - 1993

Sumari

<i>Editorial</i>	2
<i>Vida del Centre</i>	3
<i>Tribuna</i>	8
– Sobre els Pinzón i Palos per Nito Verdera	
<i>Articles:</i>	
– Tarroja, Torroja, Terroja = Terra Rubra? per Francesc Albardané i Llorens	10
– Mots catalans a l'escriptura de Colom per Ernest Vallhonrat	13
– El document Borromeu: eludi circumstancial per Caius Perellada	16
– Uns Colom de Cervera que mai han existit per Josep M. Llobet i Portella	17
<i>Notes</i>	20
– Pere Colom, estudiant d'arts, habitant de Barcelona l'any 1492 per Josep M. Llobet i Portella	20
<i>Efemèrides</i>	20
<i>Bibliografia</i>	21
– Josep M. Solà-Solé, <i>The Catalan Contexts of Columbus</i>	21

NOTA

S'autoritza la reproducció, parcial o total, dels articles publicats en aquest butlletí, sempre que s'hi faci constar la procedència. Agraïrem que se'ns fes arribar un exemplar de les publicacions on els nostres treballs hagin estat reproduïts o esmentats o fins i tot una fotocòpia que identifiqui la publicació i la data d'edició.

Editorial

La qüestió colombina agafa cada dia més volada si hom l'ovira des de la perspectiva catalana. Després del primer Col·loqui Internacional celebrat al mes de desembre de l'any passat, les línies de recerca, sobre la llengua de Colom i la difusió de la teoria catalana, han pres una vigència notable.

La persistent activitat del Centre és un altre aspecte que confirma aquest estar al dia de l'actualitat pel que fa a la causa colombina des d'una perspectiva catalana.

El canvi començat, doncs, es consolida i podem fer avinent que el primer treball que el Centre ha proposat a la Universitat de Barcelona, específicament al Centre de Recerca del Mot, dirigit pel Dr. Izaguirre, s'ha enllestit en la primera fase. La Secció de Lingüística tindrà al seu abast, per investigar, un material lexicogràfic mesurat i ordenat, extret de textos autògrafs de Cristòfor Colom, classificats d'autèntics.

Un altre treball de caràcter històric per a la constitució d'una base de dades de registre de documents notariais del segle XV, també en col·laboració demanada a la Universitat de Barcelona, va endavant. En publiquem en aquest número el Conveni de Col·laboració que determina aquesta línia de treball del Centre.

Una nova iniciativa s'ha incorporat al Programa d'Activitats per als nostres socis: els itineraris colombins. Tenen per objectiu conèixer els llocs, topants i manifestacions relacionats amb Colom i la catalanitat. El primer es féu a Gelida i l'Arboç. El segon, fet a Girona, és ressenyat en aquest mateix butlletí.

Reprement el fil del començament, cal felicitar-nos per la difusió de la teoria colombina arran del llibre que el nostre consorciat eivissenc Nito Verdera ha publicat encara no fa un mes, *Cristòbal Colon, catalanoparlante*; ultra les notícies aparegudes a la premsa d'àmbit català i espanyol, cal fer esment del ressò que se n'ha fet la premsa espanyola a Miami, on fou presentada l'obra en presència del mateix autor.

Tota una perspectiva esperançadora en començar aquest nou curs 1994-95, que tindrà un impuls creixent, quant als objectius proposats, si tot d'una, fent pinya, tirem endavant les tasques programades.

El President

Vida del Centre

II Itinerari Colombí

El dia 12 de novembre, tal com estava anunciat, més de quaranta socis i simpatitzants feren cap a Girona a visitar l'exposició organitzada pel Patronat Municipal *Call de Girona* al Centre Bonastruc ça Porta, del carrer St. Llorenç d'aquella històrica ciutat. L'exposició sobre Colom i la contribució futura jueva als viatges del descobriment fou visitada amb interès.

Previ el començ de la visita, el regidor de Cultura de l'Ajuntament gironí ens donà la benvinguda i tenia preparat un obsequi per a cada visitant de la nostra colla nombrosa.

La senyoreta Neus Comelles exercí de guia òptima i el contingut del seu discurs, sempre interessant, fou completat per algun dels nostres socis.

Nota:

El material sobre una suposada procedència jueva de Cristòfor Colom es basa en unes cartes escrites pel mateix Colom al seu fill Diego. El seu nom sembla escrit a la part superior esquerra amb la unió de les lletres «Bet i Hei», que són inicials de la benedicció jueva «Baruch Hashem», que significa «Beneït sigui el senyor». La historiografia també especula sobre aquesta hipòtesi, ja que Colom demostra tenir coneixements de termes hebreus i referències que utilitza i que eren desconeguts pels profans de l'època. Tot plegat, afegeix més dubtes a la idea força acceptada popularment que Colom era genovès.

L'exposició es podrà veure a Girona durant tot un any i està composta per fotografies ampliades de documents originals, cites de bibliografia i algunes obres artístiques. En el camp de l'astronomia, destaca l'astrolabi nàutic de coure, perfeccionat per Abraham Zacuto, que va ser qui va preparar taules astronòmiques que Colom es va endur en els seus viatges. També s'exposà l'Atlas català preparat per Abraham Cresques i la documentació sobre l'assentament de pagaments fet per Luis de Santagel, que va procurar el préstec que va permetre el primer viatge de Colom.

Posteriorment, es visità la catedral i part del Museu Diocesà.

L'itinerari Colombí acabà amb un dinar a l'Argadà, a la plaça de Correus. L'àpat fou una bona ocasió per fer recapitulació d'allò que s'havia observat i també per establir una relació distesa entre amics, familiars i entre els socis mateixos.

L'expedició a Girona comptà amb dos *itinerants*. Excepció per llur procedència, el Sr. Costa, amic, editor i historiador colombí, soci del nostre centre i resident a Mèxic, i la Sra. Alessandra Fassio, professora de la Universitat de Roma, ara resident una temporada a Barcelona i que és filla de l'Alguer, la ciutat catalana de Sardenya, on té residència habitual.

Els participants del II Itinerari Colombí a Girona

XXI Tertúlia Colombina

Mn. Antoni Bach

La nissaga Colom al Solsonès, a la Segarra i a l'Urgell

El dia 25 de maig d'aquest any ocupà la palestra de les nostres tertúlies Mn. Antoni Bach, rector d'Olius i arxiver. El seu discurs anà pels camins del Solsonès, la Segarra, el Segrià, Barcelona i Mallorca, principalment, exposant l'*onomàstica colombina*; un altre aspecte dels molts que es van estudiant. Aquest tema no toca de dret la biografia de Cristòfor Colom, sinó el possible entorn familiar, les arrels del personatge i el seu nom. En el nostre estil sociològic, el nom de la

casa i el de la persona, més que més si la nissaga és important, cristal·litzada en una genealogia des del segle XII; allà on es troba la nissaga Colom és probable que es trobi la família de l'almirall descobridor de les Índies Occidentals. El Colom més antic dels Països Catalans el trobà Mn. Bach en les terres del Solsonès, que el 1053 era bisbat i comtat d'Urgell.

Abans de la nissaga dels Colom, l'orador presentà l'estudi geogràfic i històric dels altres personatges i la seva antropologia; que apareixen en l'entorn immediat de Cristòfor Colom. Féu unes observacions sobre els noms de Joan, Cristòfol, en les seves varietats de *Christoforus* i de *Christoferens*, el desfament cronològic del nom Josep i la frase-invocació de «Jesús, Maria, Josep», quan s'aplica al temps de l'almirall Colom i a la interpretació de l'anagrama o signatura de Cristòfol Colom. L'estudi es continua amb les notícies que tenim dels altres antropònims colombins, com són els Coscó, els Boïl, els Cabot, els Ballester.

Aquest estudi de Mn. Bach ha estat possible perquè, a més del seu treball en diversos arxius, sobretot el municipal i comarcal de Cervera i l'Arxiu Diocesà de Solsona, durant aquests darrers anys s'han publicat molts documents medievals, d'aquests arxius, de diverses institucions religioses o parroquials de Barcelona i altres llocs dels Països Catalans, de la documentació de l'Arxiu Capitular d'Urgell, de l'Arxiu Episcopal de Vic i del de Girona. També fa uns deu anys que la Societat d'Onomàstica publica uns butlletins o monografies locals de València, les Illes Balears i Catalunya, on estan descrits milers de topònims i antropònims.

Encara que el tema no era per a divertir-se amb un relat històric, sinó tan solament per anar discorrent sobre genealogies, la trentena de persones interessades i cultes seguiren amb atenció la xerrada. A Mn. Bach li costa d'agafar uns papers, encara que estiguin mecanografiats, i anar llegint al peu de la lletra el que hi té escrit; per això fou més un rall que no pas una lectura; és un sistema més comunicatiu, però té el perill de passar per alt alguna puntualització. Després de quaranta minuts d'exposició, es continuà una estona de diàleg, s'aportaren notícies que complementaven el tema i es féu alguna observació filològica. Les converses que continuen tot sopant completaren amicalment la sessió d'estudis colombins.

XXII Tertúlia Colombina

Josep M. Llobet i Portella

Colom i la Segarra

El propassat dia 15 de juny se celebrà als locals d'Òmnium Cultural, organitzada pel Centre d'Estudis Colombins, la Tertúlia número 22. En aquesta ocasió, el tema del debat era *Colom i la Segarra*, el qual fou introduït per Josep M. Llobet i Portella, professor d'Història de Cervera, després de ser presentat pel president del Centre. El professor Llobet dividí la seva intervenció en dues parts: en la primera, proposà la rectificació d'alguns errors que havia detectat en relació al cognom Colom i, a més, parlà de la família Colom de Tarroja de Segarra; en la segona, oferí diverses dades documentals sobre la família segarrenca dels Bovadilla i altres persones del seu entorn.

Pel que fa al cognom Colom, el conferenciant féu referència a dos articles publicats a l'obra *Colom i el món català*. En primer lloc, assenyalà que els certerins Guillem Colom i Bernat Colom, que són esmentats a la pàgina 69 d'aquesta obra, en realitat, es deien, respectivament, Guillem Celom i Bernat Colomer, segons es podia llegir clarament en els documents citats a la mateixa obra, els quals havien estat fotocopiats pel professor Llobet i foren mostrats al públic. A continuació, indicà que el jueu que apareix a la pàgina 64 de l'obra *Colom i el món català* amb el nom d'Abraan Colom es deia, realment, Abraham Çalom (o Salom), segon hom pot veure en un estudi sobre els jueus de Tàrrega elaborat, fa alguns anys, pel professor Llobet. El conferenciant aprofità l'ocasió per advertir que determinada informació donada a les pàgines 68 i 69 de l'obra susdita no feia referència a Gàver, com allà és afirmat, sinó al Castell de Santa Maria. A continuació, Llobet parlà de la família Colom que, durant el segle XV, es troba documentada com a habitant, primer, a Tarroja, i després, a Guissona, els caps de casa de la qual, segons els seus estudis, exercien l'ofici de ferrer i difícilment podien tenir cap relació amb la persona del descobridor d'Amèrica.

A la segona part de la seva intervenció, el professor Llobet parlà sobre un certerí anomenat Lluís Guiu, que, l'any 1514, embarcà cap a Amèrica i comentà diversos documents relacionats amb Rodrigo de Bovadilla, senyor dels castells i llocs de Castellnou

d'Oluja i Concabella, i amb la seva esposa Violant de Cabrera. En aquests documents són esmentats, entre d'altres persones, Joan Berenguer d'Aymerich, senyor de la baronia de Sant Antolí, i els seus fills Joan Aymerich, virrei de Mallorca i successor seu en la senyoria de la baronia de Sant Antolí, i Jordi Miquel d'Aymerich, senyor de Montlleó, Briançó i Pomar, Joan de Peralta, bisbe de Vic, el cavaller Francisco Villena i Joan de Bovadilla, fill il·legítim de Rodrigo de Bovadilla.

El professor Llobet acabà la seva intervenció amb la lectura d'alguns capítols del testament de Violant de Cabrera, vídua de Rodrigo de Bovadilla, segons els quals la testadora disposava que, després de la seva mort, fos portada al monestir de Sant Jeroni de la Murtra per tal de ser enterrada en una capella que havia manat construir al lloc on hi havia la sagristia. Volia, també, que fos lliurada al prior del monestir esmentat certa quantitat de diners amb la finalitat que se celebressin misses en benefici de la seva ànima i la del vescomte de Cabrera, pare seu. Finalment, deixava diners a diversos familiars i servidors, entre els quals hi havia persones procedents de la vila de Blanes.

Després de les paraules del doctor Llobet, s'inicià un animat col·loqui entre els assistents, durant el qual hom féu interessants aportacions i suggeriments, i tot això, ben segur, contribueix a avançar en la consecució dels objectius que s'han fixat els membres del Centre: un millor coneixement tant de la persona de Cristòfor Colom com de tots aquells –molts eren catalans– que intervingueren en la singular aventura de descobrir i colonitzar Amèrica.

XXIII Tertúlia

Joaquim Ollé i Ruirà

Va basar-se la signatura de Cristòfor Colom en el medalló que portaven, per identificar-se, els jueus conversos l'any 1492?

El dia 19 d'octubre de 1994, el Sr. Ollé, soci estudiós del Centre, exposà que autors com Garcia de la Riega, Salvador de Mada-riaga, Manel Bestratén, Nito Verdera, Sarah Leibovici i d'altres, han defensat la teoria que Colom procedia d'una família de jueus con-

versos o que era un jueu convers. S'han basat principalment en les constants relacions amb jueus conversos, com varen ser Fray Diego de Deza, Lluís de Santangel, Joan de Coloma, Cabrera, Gabriel Sanchez, Rodrigo de Triana i de Torres, per exemple. També és significatiu el fet que Colom amagués els seus orígens familiars.

Creiem que aquesta teoria queda reforçada amb l'estudi del medalló que portaven, per identificar-se i demostrar que eran o simulaven ser cristians, els jueus conversos l'any 1492.

Anvers: S. Trinitat (Cristianisme)
Representació de la Santíssima Trinitat

Revers: Les dotze Tribus d'Israel
Referència als orígens

- Déu (Yahwè)
- Anomena a Jesús com Messies de Yahwè (amb dibuix central de Jesús)
- Representa l'Esperit Sant amb la forma geomètrica d'un pentàgon que recorda la figura d'un Colom (Esperit Sant) amb les ales obertes.

Creiem que Colom va basar-se en aquest medalló per fer la seva signatura.

1) Forma de la signatura

La forma de la signatura de Colom recorda la forma d'un colom amb les ales obertes (l'Esperit Sant)

Forma de la signatura de Colom

Representació típica de l'Esperit Sant durant el Renaixement segons el medalló.

Forma geomètrica que representa l'Esperit Sant

Hernando Colom, en escriure la biografia del seu pare, sembla confirmar aquesta possibilitat:

Diu: «si miramos al común apellido o sobrenombre de sus mayores, diremos que verdaderamente fué Colombo o Palomo, en cuanto trajo la Gracia del Espíritu Santo a aquel Nuevo Mundo que él descubrió, mostrándose, según que en el bautismo de San Juan Bautista el Espíritu Santo en forma de paloma».

D'aquesta manera, la signatura es basa únicament en la Santíssima Trinitat.

Creiem que si Colom era un jueu convers, com sembla, es demostraria que fins i tot la teoria genovesa també seria catalana, ja que els jueus de la Ligúria a l'any 1492 eren descendents de jueus catalans emigrats de Catalunya (Serafat catalana), a causa dels problemes sorgits l'any 1381 dins els calls catalans.

2) Contingut de la signatura

Si la forma de la signatura fa referència a l'Esperit Sant, creiem que les dues primeres S de la signatura també fan referència a l'Esperit Sant (*Spíritus Sanctus*, en llatí).

Les lletres X M Y, també seguint el medalló, creiem que fan referència a les paraules «Xesús Messies Yahwè», que demostren que Colom era un cristià autèntic a part d'exemplar per la seva conducta detallada per autors com Fray Bartolomé de les Casas.

La signatura de Colom podria llegir-se de la manera següent:

· S ·			Spíritus
· S ·	A	· S ·	Santus
X	M	Y	Altíssimuss
			Salvatoris
			Xesús
			Messies
			Yahwè

XXIV Tertúlia

Dolors López i Marcos

S. Colom Un topònim oblidat...?

El tema clau de la tertúlia del 10 de novembre de 1994 va ser l'estudi o presentació pública d'un topònim del qual sembla que no existeix una constància bibliogràfica explícita i que curiosament coindiria amb el cognom que tingué l'Almirall Cristòfor de Colom. Començà la tertúlia explicant que la confirmació d'aquesta dada podria ser important per demostrar que tant el cognom de Colom com Colom són catalans i que la preposició *de* al segle XV també era utilitzada com a partícula per a indicar origen o procedència.

Va iniciar la seva exposició referint-se a les paraules de Pere Màrtir d'Anghiera i la disputada pàtria de Colom, assenyalant que l'adjudicació de Ligúria com a terra mare del descobridor comporta estudiar les terres catalanes i sobretot de l'Empordà, si ens fonamentem en els textos clàssics grecs. Així, destacà l'obra d'Escimni *Descripció d'Europa, Àsia i Líbia*, on, recollint Efor denomina Ligúria a la zona on es troben les ciutats gregues fundades pels Foceus de Marsella: Emporium i Rhodes. També va parlar de Pseudo Escilax, que identifica els ligurs amb els pobladors de la zona nord-est de la Península, que habitaven després de l'Ibers fins al riu Ródano. Va acabar citant Estrabó que recull a Eratòstenes i denomina Ligúria a tota la Península Ibèrica.

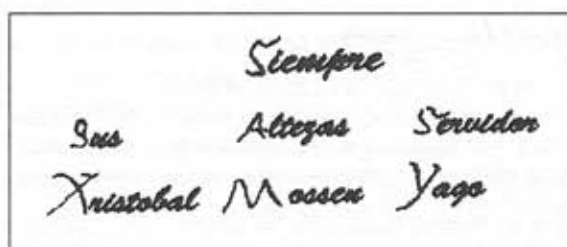
Després d'aquestes apreciacions geogràfiques va plantejar el primer interrogant: ¿A quina Ligúria es referia Pere Màrtir?

Seguidament continuà l'exposició fent referència als ordes de cavalleria i les vinculacions que aquests podien haver tingut amb l'empresa descobridora, concretament l'Orde de Sant Jaume o Santiago. Argumentà que a les Índies anaren cavallers i que ens hi quedà constància del fet en l'ordre reial que se li donà a Antonio Torres, on s'obligava els cavallers, escuders i homes bons a obeir l'Almirall. També va destacar que no es pot oblidar ni passar per alt que Pere Margarit era cavaller de l'Orde de Sant Jaume i destacà la importància que el cardenal Pedro González de Mendoza tingué en el descobriment, vinculant aquest darrer personatge amb l'Orde de Santiago, del qual era Gran Mestre. També va parlar del casament de

Cristòfor de Colom amb Felipa Moñiz de Perestrello, recordant que segons Las Casas la relació hauria començat a l'església de Dos Santos, que en aquella època era un convent de l'Orde de Santiago. Continuà exposant que Lluís Colom, nét de l'almirall, sol·licità la incorporació al dit orde.

Breument, va exposar els principals ideals de Cristòfor de Colom, afirmant que de cap manera es poden considerar nous ni originals i que l'Orde de Cavalleria de Sant Jaume els comparteix, fonamentant-se en l'obra *Crónica de la Orden y Caballeria de Santiago* escrita per F. Rades al 1572.

Va recordar que la lletra inicial del nom Jaume, Iago, és la *I*, i que a la signatura de Colom aquesta lletra també apareix. Afirmà que el fet de donar una explicació racional a aquesta signatura és un tema prou controvertit però que tenint en compte que Colom se serveix dels punts per marcar abreviatures, i centrant-nos en els seus escrits, observem com utilitza «S.A.» en substitució de «Sus Altezas». De forma ràpida, fa un repàs de frases de comiat que s'utilitzaven a l'època: destaquen les paraules *servidor*, *servus* i *siervo*, que són utilitzades freqüentment i que es podrien abreviar amb una S. Manifestà que la seva intenció no era defensar cap nova teoria, sinó demostrar que la signatura de Colom també pot ser explicada des d'una perspectiva no jueva, i sí cavalleresca. Va prosseguir recomponent una part de la signatura com:

Destacà el tractament de «mossén», que a Catalunya rebien els cavallers i ressaltà l'intent de substituir o castellanitzar el dicat català pel de «Don» amb què a Castella s'anomenava els cavallers.

Això portaria a fer un estudi sobre els convents de l'Orde de Sant Jaume al territori català, destacant així el convent de Sant Miquel de les Illes Medes, del qual és comandador al 1433 fra Jaume Casanoves. També com a comandadors troben diferents membres de la família Bofill. Aquest cognom potser no ha estat considerat abans en els estu-

dis de Colom, però ressaltà que potser caldria fer menció de la seva heràldica i constatà que la família Bofill gaudeix de les mateixes armes que la família Boil, la qual cosa va il·lustrar amb transparències.

A continuació presentà un mapa de Catalunya sense data concreta, on consta el topònim S. Colom, que per la seva situació potser estaria a l'època localitzat en les terres de la senyoria de Púbol. Llavors passà a explicar breument la història del castell i de les famílies a les quals va pertànyer fins al segle XV. Ressaltà els Corbera, els Campllòch i els Caramany per diferents enllaços.

Va mostrar, després, els escuts heràldics de les famílies Campllòch i Caramany, apreciànt que una possible composició entre ambdós podria donar un escut idèntic a les armes que ostentava Colom abans de la descoberta segons Oviedo.

I acabà dient que els cognoms Colom, Colomines, Columbe i Colombo es troben amb freqüència en aquest territori. I per concloure qüestionà: ¿podria l'Almirall no haver canviat el seu nom i ser Cristòfor de Colom i per tant ser *geronès* en lloc de *genovès*?

Correcció d'errates

XX Tertúlia Colombina

Manuel Bestratén i Sabaté

En el resum que es va publicar al *Butlletí del Centre d'Estudis Colombins*, núm. 12-13, de la conferència que sota el títol «Quin era el nom vertader del gran descobridor d'Amèrica don Cristóbal Colón» que va pronunciar l'historiador Manuel Bestratén i Sabaté, el dia 20 d'abril al llarg de la XX Tertúlia Colombina, en la redacció de les conclusions es va cometre una errata, que deu ésser rectificada

El nom de pila era	....	Joan Bte. Cristòfol Colom
El nom de relació social	....	Joan — Colom fins a 1475
A partir arribada a Portugal	....	— Cristòfol Colom 1476-1484
A Castella	....	— Cristòfol Colom
i castellanitzat	....	— Cristóbal Colombo 1484-1491
A partir de les Capitulacions	....	— Cristóbal Colom 1492-1506

Correcció

En el butlletí 12-14 del Centre d'Estudis Colombins a l'apartat **Articles**, el treball «Pere Màrtir d'Anghiera i el gentilici lligur», de Marià Porter i Moix cal advertir dues errades a l'epígraf *Colomes lligur*, en el tercer punt i ratlla, a la cinquena ratlla on diu 1481 havia de dir 1871. Igualment al quart paràgraf a la sisena línia on diu *segle XV a l'Ora Marítima...* ha de dir *segle IV dc. a l'Ora Marítima*.

Tribuna

Sobre els Pinzón i Palos

Nito Verdera

Del Port de la vila de Palos —a la província de Huelva i d'on van salpar les naus descobridores del Nou Món— res no queda en l'actualitat a causa del moviment de les masses de sorra, que ho han fet desaparèixer; no falten però molts testimonis sobre la seva importància al segle XV. El mateix Cristòfol Colom, al diari del primer viatge,¹ ens diu: «... y vine a la villa de Palos, que es puerto de mar, adonde yo armé tres navíos muy aptos para semejante fecho. Y partí del dicho puerto muy abastecido de muy muchos mantenimientos y de mucha gente de la mar a tres días del mes de Agosto...» I per reforçar que la sortida tingué lloc des del port de Palos (Huelva), a l'anotació del divendres 3 d'agost,² explica l'Almirall que «Partimos [...] de la barra de Saltés, a las ocho horas. Anduvimos con fuerte virazón hasta el poner del sol hazia el Sur setenta millas, que son 15 leguas; después al Sudueste y al Sur cuarta del Sudueste, que era el camino para las Canarias». Però hi ha més. El divendres, 15 de març (1493), anota Las Casas:³ «Ayer, después del sol puesto, navegó a su camino hasta el día con poco viento, y al salir del sol se halló sobre Saltés, y a ora de mediodía, con la marea de montante, entró por la barra de Saltés hasta dentro del puerto de donde avía partido a tres de Agosto del año pasado.»

Altra cosa relacionada amb Palos (Huelva) és que les tres naus del descobriment, el 9 d'agost de 1492, sis dies després de salpar, «vieron salir gran fuego de la sierra de la isla de Tenerife, qu'es muy alta en gran manera»,⁴ fet que ens permet afirmar que Colom no va sortir de Pals (Girona), com alguns investigadors pretenen. Relacionat amb el mateix tema recomanem la lectura de l'article de Pere Català i Roca «Sobre el port de Palos (Resposta indirecta a la qüestió de Pals)» publicat al núm. 10 del *Butlletí del Centre d'Estudis Colombins*, pp. 18 i 19. I per si algú encara dubta que les naus descobridores no salpessin de Pals (Girona), perquè amb sis dies de navegació no podien materialment arribar a Tenerife, suggerim la lectura de *Derrotas de las naves de Cristóbal*

Colón en las islas Canarias en el viaje del descubrimiento. El llibre ha estat publicat per la Comissió de Canàries per a la Comemoració del V Centenari del Descobrimient d'Amèrica, Madrid, 1986; es tracta de les actes de les Jornadas Colombinas que van tenir lloc a les illes Canàries entre els dies 18 i 21 de gener de 1983, essent els ponents i comunicants contraalmiralls i capitans de naus de l'Armada, i nombrosos capitans de la marina mercant.

Una bona informació sobre el port de Palos es troba a *La Rábida-Historia documental crítica*.⁵ Al tom I, p. 306, es diu que «...es una de la villas comarcanas mejor pobladas, que goza de los más altos privilegios y franquicias municipales, que tiene una administración modelo y que posee el más intenso desarrollo marítimo», i l'autor es refereix al segle XV. També es parla, a la p. 314 i següents, de la seva situació privilegiada, de com d'aprop que tenia el mar obert, del privilegi de la fondària i de la tècnica dels seus mariners per construir caravel·les. Com a proves del que es diu se citen diversos documents, dels quals destaquen un de 1476 relacionat amb les expedicions que feien els mariners de Palos a les costes de Guinea i a la Mina d'Or, i no falta el testimoni que la caravel·la la *Niña* (p. 326) es construís a la riba del Tinto. Per altra part, a Palos es cultivava l'alta tècnica: les anomenades aleshores ciències d'*astrologia i cosmografia* (p. 327);⁶ és a dir, que en aquest port es dibuixaven cartes de navegar.

Els Pinzón

Fray Bartolomé de las Casas és l'historiador d'Índies que ens ajuda a conèixer els cèlebres germans Pinzón,⁷ quan relata que «Comenzó Colón en el puerto de Palos su negocio y despacho, y entre los vecinos de aquella villa había tres hermanos que se llamaban los Pinzones, marineros ricos y personas principales. El uno se llamaba Martín Alonso Pinzón, y este era el principal y más rico y honrado; el segundo Vicente Yañez Pinzón; el tercero Francisco Martín Pinzón su hermano [...] y a estos cuasi todos los de la villa se acostaban [...] Con el principal, Martín Alonso Pinzón, comenzó Cristóbal Colón su plática, rogándole que fuese con él aquel viaje y llevase sus hermanos y parientes y amigos, y sin duda es de creer que

le debía prometer algo, porque nadie se mueve sinó por su interés y utilidad, puesto que, no tanto como algunos dijeron, creemos que este Martín Alonso, principalmente, y sus hermanos, ayudaron y aviaron mucho a Cristóbal Colón para su despacho, por ser ricos y acreditados, mayormente el Martín Alonso, que era muy animoso y en las cosas de la mar bien experimentado». Segons Las Casas, Martín Alonso Pinzón i els seus germans prestaren mig milió de morabatins a Colom perquè amb l'aportació de Lluís de Santàngel (un milió cent mil morabatins) i la del mateix Colom, que va obtenir un préstec de Gabriel Sánchez (mig milió), no es podia noliejat l'expedició.

Diu també Las Casas que Colom⁸ «Señaló por capitán de la una carabela que tenía nombre la *Pinta*, que era la más ligera y velera, al dicho Martín Alonso Pinzón y en ella por, maestre a Francisco Martín Pinzón su hermano, en la otra que llamaban la *Niña* puso por capitán y maestre a Vicente Yañez Pinzón...» Per la seva part, Oviedo⁹ diu que «Todos estos tres capitanes eran hermanos e pilotos e naturales de Palos».

Pel que fa a Martín Alonso Pinzón, en *Summa Colombina-Diccionario enciclopédico de Colón*,¹⁰ es diu que nasqué a Palos de Moguer el 1440 i que morí a La Rábida el 1493. Expert pilot, dugué a terme nombrosos viatges comercials pel Mediterrani i les costes d'Àfrica Occidental, aconseguint una gran fortuna i una notable experiència nàutica. Sembla que el seu interès per les coses de la mar el dugué a Roma per estudiar cartes nàutiques i mapes de la Biblioteca Vaticana i, en tornar dos frares de La Rábida, Juan Pérez i Antonio Marchena, el posaren en contacte amb Colom, que els va exposar el seu projecte de trobar les Índies per la ruta de ponent. Sens dubte, Martín Alonso Pinzón fou un home clau al primer viatge perquè també va convèncer el cosmògraf Juan de la Cosa perquè s'afegís a l'expedició. En efecte, així va ser i va aportar la seva nau la *Gallega o Marigalante*, que fou batejada amb el nom de *Santa Maria*, que era la capitana sota el comandament de Colom, i que naufragà la nit del 25 de desembre de 1492 a la costa nord d'Haití.

De Vicente Yañez Pinzón se sap que nasqué el 1460 a Palos de Moguer i morí l'any 1519, emprengué una altra expedició pel seu compte entre el 1449 i el 1500, i descobrí la desembocadura del riu Amazones, va recór-

rer les costes del Carib i les illes de les Bahames. Entre el 1508 i 1509 explorà amb Juan Díaz de Solís el litoral sud-americà, i sembla que va arribar fins al paral·lel 40 S.

Però hi ha una altra faceta en la vida de Martín Alonso Pinzón i de Vicente Yáñez Pinzón,¹¹ i és que «eran reos de delictes cometidos en Ibiza y costas de Cataluña». El 1479 els dos germans capturaren un «ballener» eivissenc, segons document conservat a l'A.G. de Simanques, de data 18 de gener de 1479:¹² «Don Fernando e donna Ysabel, etc. A vos, Diego de Merlo, nuestro Asystente en la muy noble e muy leal çibdad de Seuilla, del nuestro Consejo, salud e gracia. Sepades que Bernardo Galamo e Gaspar Brondo e Juan Martines fisico e çiertos Franço e Françoçoli, veçinos de Iviça, nos fisieron rrelacion por su peticion que, ante nos, en el nuestro Consejo prestaron, disiendo quel anno pasado de setenta e nueue annos, yendo por la mar un valliner suyo cargado de trigo e otras cosas, dis que salieron al dicho valliner Martín Alonso Pinçon, el moço, e Veçeint Yannes, su hermano, veçinos de la villa de Palos, e, por fuerça e contra su voluntad, tomaron el dicho valliner con todo el dicho trigo e las otras cosas que lleuaban el lo lleuaron a la villa de Palos, non lo podiendo nin deuiendo faser de derecho, por ser ellos nuestros vasallos e subditos del nuestro Reyno de Aragón...»

Quatre anys més tard¹³ és «Vicente Yáñez quin, tripulando una carabela de propiedad de Gonzalo de Estruyaga y en compañía de otros dos, roban en las costas de Barcelona y se llevan un ballener de Balceran Ancreu, después de haber sido bien recibidos por los habitantes del litoral, en atención a que eran súbditos de Castilla».

Així que els Pinzón tenien un passat de corsaris ocasionals, igual que Colom, cosa que podria explicar les raons que impulsaren al genial navegant a exigir als reis que el primer viatge sortís de Palos i no de Sevilla. A *La Rábida*,¹⁴ comenta l'autor que sols Las Casas fa la indicació que tal vegada a Colom va poder conduir-lo a Palos el coneixement que tingués amb alguns dels seus mariners, o amb altre religiós de La Rábida. «De los documentos posteriores –afegeix–, especialmente las declaraciones de testigos en los diferentes interrogatorios, puede deducirse, o que en realidad no tenía conocimientos personales, o que cuando menos no hizo ninguna manifestación de su pen-

samiento. Su presencia pasa inadvertida entre los marinos; la historia no encuentra la menor huella. En La Rábida, sabido es que aparece como un extranjero desconocido. Pero sin duda alguna, Colón conocía de fama y aún de trato a los marinos de Palos. Evidentemente, el sabía muy bien los motivos y la finalidad de su viaje a Palos.»

Notes

- 1 *Consuelo Varela, Cristóbal Colón, Madrid, 182, p.16.*
- 2 *C. Varela, o.c., p.17.*
- 3 *C. Varela, o.c., p.137.*
- 4 *C. Varela, o.c., p.19.*
- 5 *P. Àngel Ortega, O.F.M. 5 toms, editorial de San Antonio, Sevilla, 1925.*
- 6 *O.c., tom I, p. 327.*
- 7 *La Rábida, o.c., tom III, p. 33.*
- 8 *La Rábida, o.c., tom III, p. 33.*
- 9 *La Rábida, o.c., tom III, p. 34.*
- 10 *José I. Barceló F. de la Mora i José L. Barceló Mezquita, Sociedad Estati del Quinto Centenario, Sevilla, 1990, pp. 300-305.*
- 11 *Nito Verdera, Colón Ivenco, Kaykeda Ediciones, Madrid, 1988, pp. 120-124.*
- 12 *Nito Verdera, o.c., p. 228.*
- 13 *Núria Coli, Hispania X, 1950, XL 549-9 p.*
- 14 *O.c., tom III, p.58.*

Articles

Tarroja, Torroja, Terroja = Terra Rubra?

Francesc Albardané i Llorens

Entre les diverses teories que fan a Cristòfol Colom català n'hi ha una que ha tingut una gran difusió i acceptació que és la que el fa originari o nascut a la vila de Tarroja de Segarra. Certament que la designació d'aquest indret de terra endins i de secà com a possible pàtria petita del gran descobridor sobta el públic en general ja que avui dia ens sembla una comunitat molt allunyada dels afers marítims. Però aquesta visió actual no és aplicable a la Catalunya medieval, quan grans almiralls catalans eren membres de famílies establertes ben terra endins.

Voldríem repassar, però, quins són els punt sobre els quals es basa aquesta teoria. Certament a Tarroja de Segarra hi va viure una família Colom fins a la Guerra Civil catalana (1462-1472). També es pot demostrar que aquesta família estava emparentada amb la família Colom de Barcelona, que tenia forts lligams familiars amb personatges que giraren al voltant del descobridor d'Amèrica. Hi ha una tradició local que diu que Colom era fill d'aquesta vila i finalment hi podem afegir les lamentacions del rector mossèn Martí Codina (1919-1955) quan els seus arxius foren cremats i destruïts durant la Guerra Civil, on, segons ell, hi havien interessantíssimes informacions sobre la família Colom.

Tot i així, considerem que la raó principal per la qual va madurar la teoria de Tarroja de Segarra fou per la famosa anotació de Bertomeu Colom en un portolà que ell va fer per rei d'Anglaterra on diu: *lanua cui patria est, Bartholomeus Columbus de Terra Rubra edidit*. Coincidim amb el nostre consorciat Pere Català i Roca que no ens sembla gaire adient utilitzar un document d'aquesta mena per demostrar un origen de Colom en una població denominada Terra Rubra, quan també afirma, i de forma contundent, que la seva pàtria és Gènova.

Però sobre aquesta famosa anotació cal fer diverses puntualitzacions, que ens poden portar a prescindir d'aquesta pista per poc fiable. En primer lloc, el pare Bertomeu Casaus ens diu que aquest text es troba escrit en «mala y corrupta letra», la qual cosa ens pot fer pensar que es pot tractar d'un text esmenat o adulterat. En segon lloc, aquest document no ens ha arribat fins a nosaltres i, per tant, no podem comprovar l'exactitud del text transcrit. Això es fa palès en el punt que de les dues úniques versions de les transcripcions que ens han arribat fins a nosaltres, gràcies a Hernando Colom i al pare Bertomeu Casaus, en una posa *lanua* i en l'altre posa *Gennua*. Una de les dues versions és incorrecta, o pot ser que ho siguin les dues. I en tercer lloc, considerem que *Terra Rubra* tant pot ser un topònim com un llinatge. Per tots aquests motius ens sembla massa agosarat identificar *Terra Rubra* com el lloc de naixença del descobridor i més encara identificar-ho automàticament amb Tarroja de Segarra. De tota manera no és mai prudent descartar res fins haver intentat esbrinar si hi ha quelcom que ens pugui donar una base científica i real que pugui ava-

lar l'identificació de *Terra Rubra* amb Tarroja de Segarra.

Nosaltres estem fent una petita recerca per tal de saber amb seguretat quina és la forma emprada en textos medievals per denominar ja sigui la vila de Tarroja de Segarra, ja sigui la família que hi senyorejà. Per aquest motiu ens vàrem desplaçar fins a Sevilla per poder consultar els arxius de la Casa Ducal de Medinaceli, que havien estat fins fa poc els dipositaris de l'arxiu de Cardona, que inclou tota la documentació de la Casa de Terroja. Hem de fer esment que en el darrer canvi de titularitat de la Casa Medinaceli el títol del ducat de Cardona es va separar de la branca principal i això va comportar també, malauradament, la separació dels fons documentals. A Sevilla només es pot consultar una recopilació o inventari de les escriptures del ducat de Cardona i vegueria de la Segarra feta per l'arxiver Bernat Josep Llobet en el segle XVII (1664). Aquest inventari és d'un rigor i qualitat extraordinaris i crec que ja ens dóna unes pistes vàlides per poder prendre posició en el tema que ens afecta.

De la seixantena de documents que tracten sobre Tarroja de Segarra, la major part ho fan en la forma *Terroja* derivada dels documents en llatí *Terrogia*. Hem de donar un cop més la raó a Mossèn Antoni Bach i Riu, quan ja ens deia en una de les nostres tertúlies, que ell havia ja trobat en molts documents la forma *Terrogia*. Tot i així, hem observat en l'inventari del notari Llobet que en un mateix document apareixen formes diferents, sent les més comunes *Terroja*, *Torroja* i *Tarroja*. A continuació passem a fer una petita relació dels documents que empen les diverses formes:

Terroja

- núm. 2142 Donació per Adales del Castell de TERROJA a l'església de Santa Maria de la Seu d'Urgell (testament 1046).
- núm. 2143 Venta de Guillem, bisbe i canonge de la Seu d'Urgell, a favor d'Armengol Miró del Castell de TERROJA, pel preu de deu onces d'or (novembre de 1047).
- núm. 2148 Donació feta i signada per Ramon de TERROJA a Gaya la seva muller del Castell de TERROJA (octubre de 1135).

- núm. 2149 Venta feta per Guillem Bardoyl i Ermesinda la seva muller i Balaguer el seu fill a favor d'HUG de TERROJA d'una peça de terra en el terme del Castell de TERROJA per 65 sous (desembre de 1210).
- núm. 2150 Distinció feta per ARNAU de TERROJA a favor de la seva neboda i de Don Ramon Folch marit seu de tots els seus drets del Castell de TERROJA i de més coses i bens que foren de RAMON de TERROJA i de Gaya, pares seus, i de HUG de TERROJA lo seu germà (juny de 1222).
- núm. 2153 Poder i Sindicat fet, atorgat i signat per la Universitat i singulars veïns de TERROJA a favor de Berenguer Desllor, Franco de Ravina, Maymon Bofarull i Guillem Loco, veïns... (30 d'agost de 1334).
- núm. 2156 Venta feta per Don Lluís d'Oluja, fill, hereu i successor de Guillem d'Oluja, castellà de la Vila de TERROJA a favor de Don Joan Ramon Folch, Duc de Cardona, Marquès de Pallars i senyor de dita vila i dels seus sempre de tota la part o dret del dit seu pare sobre la castellania o feu de dita Vila de TERROJA pel preu de 20 lliures (12 de gener de 1498)

Serveixi aquest recull per veure la denominació TERROJA des del segle XI fins al segle XV.

Torroja:

- núm. 2146 Donació (? sic) de Guillem, bisbe i canonge de la Seu d'Urgell, a Bernat Miró de TORREROJA amb tots els seus drets per poder edificar un castell o fortalesa en dita vila de TORREROJA, que avui es diu TORROGA, per defensar-se dels moros i altre bàrbara gent (9 de novembre de 1070).
- núm. 2151 Homenatge dels veïns de TORROJA i MONFALCO de Segarra a Guillem de Castellaulin... Bernat Gibert, notari públic de TERROJA (octubre de 1276)
- núm. 2160 Venta feta per Arnau Vidal i Maria muller sua a favor d'HUG TORROJA i dels seus per sempre de tots els drets que tenien en els molins que estaven fondats i construïts sota la dita vila de TORROJA per 20 florins (23 d'agost de 1204)
- núm. 2162 Per haver deixat i refusat pagar la universitat del lloc de Sadao els treudes i altres drets que feien i prestaven tots els anys a Don Hug, vescomte de Cardona, resolgué dit vescomte treure'ls l'aigua que l'universitat d'aquell lloc prenia del riu dels molins de TORROJA per regar les terres de dit lloc... Al batlle i jurats de TORROJA... (28 d'abril de 1387).
- núm. 1696 Donació feta per Hug de TORROJA a favor d'Agnés, neboda seva en cas que morís sense fill hereu, dels castells de TORROJA, de Solsona, d'Ivars, Balaguer, Lenguaensita (?) i Espigol, amb tot el demés que tingués a l'Urgell, Berguedà i la vila de Sanahuja (23 de setembre de 1217).

Tarroja:

- núm. 3010 Obligació feta per Pere Ramon i Joan de Graa a favor de dòmina TERROJA, vescomtessa de Cardona i dels seus fills... a mesura del mercat de TARROJA (27 de maig de 1231)
- núm. 3012 Don Ramon Folch, vescomte de Cardona, donà i establí a Jaume Ripoll, veï de TARROJA... en dita vila de TARROJA a 23 d'agost de 1283.
- núm. 3015 Francesc de Ratera de la vila de TERROJA vengué a Ramon Folch... sobre el molí de la torre sita en la ribera jussana del terme de TARROJA (10 de juny de 1316).
- núm. 3017 Pere Rigolf, pagès del lloc de Castellserà..., en la vila de TARROJA (18 de novembre de 1632).

Hem pogut comprovar com la vila de la Segarra actualment denominada Tarroja de Segarra ha estat batejada, segons qui escrigués, com *Tarroja*, *Terroja*, *Torroja* i fins hi tot *Torreroja*, com explica de forma molt interessant el document núm. 2146 (índex dels documents de la Casa de Cardona).

En el cas del llinatge trobem només dues formes, TERROJA i TORROJA, que en els documents llatins correponen a TERROGIA i a TURRE RUBEA. En tots els documents del calaix 1, lligall segon, cadascun dels membres d'aquesta família, tots, absolutament tots, apareixen en la forma TERROJA dins a AGNES DE TERROJA, de qui la crònica diu: «Decimoseptas Chalendas May. IPSE DIE OBIIT DOMINAS TERROGIA VICE-COMITISSA CARDONE, DOMINA MAGNA BONITATIS ET PRUDENTIE. ANNO DOMINI MCCXXXI.»

En canvi, en el *Liber Antiquitatum* de la catedral de Barcelona, els membres d'aquesta família són denominats com TORROJA, ja que en els documents apareix en la forma TORROGA (núm. 1569, 20 de març de 1144, Berengarii de TORROGA) o bé TURRE RUBEA (núm. 2532 i 2533, 18 d'abril de 1213, HUGO de TURRE RUBEA).

Del 1144 al 1171 fou bisbe de Barcelona GUILLEM DE TORROJA, germà del gran mestre del Temple ARNAU DE TORROJA i de RAMON DE TORROJA/TERROJA, primer a dur aquest llinatge.

Tot i que encara recomanem continuar la recerca sobre aquest llinatge en altres arxius, molt especialment en l'arxiu del bisbat de la Seu d'Urgell, considerem que el topònim més indicat per aquesta vila de la Segarra fora el de TERROJA, tant per motius històrics com per raons ortogràfiques.

En canvi, tot i que hem demostrat que el llinatge també fou conegut com TERROGIA o TERROJA, hi ha una llarga tradició a denominar els dos personatges més importants d'aquesta família com GUILLEM i ARNAU DE TORROJA i, per tant, considerem que fóra prudent mantenir-ho així sempre que quedi clar que el llinatge ve del topònim Terroja.

Terra Rubra

Vet aquí com després de tanta recerca no hem trobat per enlloc el terme TERRA RUBRA referint-se ni a la vila de Terroja de Segarra, ni al llinatge dels Terroja/Torroja. No volem dir que no es pugui trobar en el futur algun document que faci aquesta vinculació, cosa que ens agradaria molt, ja que mossèn Antoni Bach ha trobat una inscripció sobre un document que parla de Terroja de Segarra en la forma *Terra Rossa*.

Cal continuar investigant, ja que, malgrat veiem Cristòfol Colom cada cop més com a membre de la família Colom de Barcelona, aquesta família tenia amplis lligams amb la Segarra i la noblesa local, que bé podrien indicar alguna relació amb Terroja de Segarra. Si acceptem *Columbus de Terra Rubra* com a llinatge dels germans Colom, Didac, Cristòfol i Bertomeu, nosaltres ens inclinem a pensar que *Terra Rubra* indica més el llinatge de *Terrogia* que no pas un topònim de procedència. La bona i estreta relació entre Jaume Colom i la Casa de Cardona a principis del segle XV bé pot amagar un parentiu llunyà entre els Colom i els Cardona a través de la casa del Terroja.

El fet de no haver trobat una clara referència sobre Terroja de Segarra com a *Terra Rubra* en documents antics escrits en llatí no ens permet desqualificar de forma radical els possibles lligams que hi poguessin haver entre aquest poble i el descobridor del Nou Món. Per altra banda, però, demanem prudència i rigor científic abans de fer el pas de transformar una hipòtesi de treball en una tesi comprovada. Tots hi sortirem guanyant.

Finalment, d'acord a la nostra recerca, voldríem fer el suggeriment a la vila de Tarroja de Segarra que canviïn l'ortografia present per la de Terroja de Segarra, ja que, al nostre parer, és més correcte tant ortogràficament com històrica.

Mots catalans en l'escriptura de Colom

Ernest Vallhonrat

Al desembre del 1993 se celebrà a Barcelona el I Col·loqui Internacional d'Estudis Colombins, dedicat a un tema tan definit i determinat com és *La llengua i l'escriptura de Colom*. Hi assistiren especialistes de diferents països: el Dr. Romeu de Armas, antic president de la Real Academia de la Historia; el Dr. Geo Pistorino, de la Universitat de Gènova; el Dr. Giunta, de la Universitat de Sicília; el catedràtic de la Universitat de Sevilla; el Dr. Juan Gil i la seva muller, la Sra. Consuelo Varela, experta documentalista; l'historiador francès professor Gérard Garrigues, i vuitanta congressistes més que, durant tres dies, hi van participar.

Les ponències i els comunicats, d'un alt valor científic, aportaren proves que un dels idiomes utilitzats per Colom fou, sens dubte, el català.

El Dr. Juan Gil, professor de llengua llatina, que exposà la ponència «La lengua de Colón en los grandes documentos», va tenir l'atenció de distribuir entre els assistents, abans d'iniciar la seva dissertació, un dossier sobre el vocabulari i la fonètica usats en el llibre *Copiador de Colón*, també anomenat *Manuscrit de Tarragona*, pel fet d'haver estat trobat en aqueixa ciutat en 1987, i en el qual consten vint-i-tres mots –al seu parer, de significat o origen dubtós– que, tanmateix, es decantaria per qualificar-los especialment de *portuguesismes* o *italianismes*; rarament s'inclinaria a atribuir-los un origen català.

Aquests mots són: *abasta*, *acertar*, *acertamiento* (Colom emprà un gir anormal, *acertar de*, *acierto de ser invierno* (VII, p. 231); *busano* per *gusano*, *coraza* (com a pas fortificat i cobert), *legumes* (per llegums), *païrar*, *posar*, *refetar*, *avante* (per avant), *basa* (per llot), *barjaca* (per butxacà), *fexe* (per feix), *naveta* (per nau petita), *recontar* (per narrar, referir), *voltejar* (per donar volts).

Tots aquests mots es troben al *Diccionari de la llengua catalana* i al *Diccionari català de l'Alguer*, de Josep Sanna. (L'Alguer és el poble litoral occidental de Sardenya, que fou repoblat el segle XIV per catalans procedents del Penedès i del Camp de Tarragona especialment, i on encara avui es conserva la llengua catalana.)

Mots com *avant* (en direcció a un lloc que es troba davant nostre), *bassa* (excavació, dipòsit on es recullen els líquids i excrements d'un femer), *paire* (capa que pot ésser feta a bord d'una embarcació de vela per tal d'aturar-la per un moment, mentre navega, amb tots els seus aparells i amb bon temps), *voltejar* (navegar una embarcació en ziga-zaga), *abasta* (suficient per a aquella gent *el menjar no abasta*), *fexe* (feix, quantitat d'objectes units: documents, jonc, perxa, llenya, etc.), *naveta* (contenedor d'encens en forma de petita nau, que s'empra en la litúrgia). Al poble català de l'Alguer (Itàlia), són molt corrents els mots acabats en *eta* (aquesta qüestió preocupava l'investigador sevillà).

A Catalunya també és d'ús molt freqüent aquesta terminació; així, per exemple, és conegut l'origen català de la paraula *pesseta* (peça petita), unitat monetària d'Espanya.

Hi ha una cançó de l'alguerès Pasqual Gallo, «lo Solitari», que fa així: «a la tardeta [...] me'n debaix a la fontaneta».

Altres mots esmentats pel Sr. Gil són senzillament castellanismes dialectals, com *busano*, del qual el ponent diu *busano* (gusano). Dues vegades, i les dues per referir-se a la broma, surt en els text colombins aquest terme, de clara arrel portuguesa...: «en abril los navíos estaban todos comidos de busanos [...] y no los podía sostener sobre agua [...] así, perdido ya del todo de aparejos y con los navíos foradados de busanos más que un panal de abejas y la genta tan acobardada y perdida, pasé algo adelante de donde yo había llegado de antes...» Els exemples més semblants, sempre per a designar la broma, els tornem a trobar, i no per atzar, en autors lusos: Juan de Barros, *Décadas de Àsia*, II, 7, 1 (IV, p. 153): «tres dedos de tabos as vezes comida de busanos...»

Cal tenir en compte la influència del català i del castellà en la formació de la parla portuguesa. Pel que fa al mot *busano*, en un article publicat a l'*Abc* sobre les llengües d'Espanya, el 28 de febrer del 1994, el periodista Jaume Capmany diu: «Paco Rabal le habrá enseñado algunos versos en panocho. "Er busano de la sea / s'esmangarrilla enseña / si no se le da tó er cuidío / que el animal necesita."»

A l'horta murciana anomenen *panotxo* l'hortolà, nom que prové de la panotxa del blat de moro. D'aquí ve que s'apliqui aquest qualificatiu a tot allò que tingui relació amb els habitants de l'horta; així, es diu cançoner panotxo, literatura panotxa a la col·lecció de cants, també com a les frases, els girs, etc., de l'horta.

L'amic Pere Català ens comentava que al museu de la huerta d'Alcantarilla de Múrcia hi ha un rètol on es llegeix *busanos* i que fa referència, naturalment, als petits invertebrats, anomenats vulgarment *gusanos* (cucs), podem dir, doncs, que l'expressió *busano*, que consta al *Manuscrit de Tarragona*, és una forma clarament espanyola.

El Dr. Juan Gil, a l'inici del treball damunt esmentat escriu: «El Manuscrito de Tarragona está lleno de burdos errores de transcripción y copia, sobre los que conviene prevenir al lector para que no caiga incautamente en sus trampas.» De la qual cosa es desprèn que l'autor considera voluntàriament falsificades les petites variacions grà-

fiques, corrents, d'altra banda, en les transcripcions manuscrites de l'època. I més endavant indica: «Pero tampoco el escrupuloso Las Casas está exento de faltas de copia, evidentemente involuntarias.»

Quan es tracta de textos antics, les transcripcions es presenten, a vegades, alterades o mutilades, ja sigui pels mateixos copistes o bé per algun farsant. Si el copista no entenia algunes paraules de l'original, sovint les canviava per d'altres que, al seu parer, tinguessin el mateix sentit. També s'esdevenia que malinterpretés les abreviatures o que dividís incorrectament les paraules que estaven unides. Les anotacions entre línies o al marge del manuscrit han donat lloc, moltes vegades, a la seva intercalació en el text per copistes posteriors.

No compremem, doncs, la rotunda asseveració de considerar burds i tramposos els possibles errors de transcripció en el cas de l'anomenat Manuscrit de Tarragona, referent al conegut *Libro Copiador de Colón*, sobre el qual Antonio Romeu de Armas ha publicat un interessant estudi crític.

Hem d'agrair al catedràtic i documentalista sevillà el seu amable gest, que ens ha permès aprofundir en l'aclariment d'aquells vocables que ajuden a consolidar la tesi sobre la relació de Colón i el món català, tesi iniciada amb la investigació bàsica de l'historiador peruà Luis de Ulloa Cisneros, publicada el 1927 amb el títol de *Cristòfol Colom fou català* (la veritable gènesi del descobriment i noves proves de la catalanitat de Colom, les grans falsedats de la tesi genovesa).

Anys més tard, el 1940, Salvador de Madariaga exposava la seva teoria en el llibre *El Muy Magnífico Señor Don Cristóbal Colón*, segons la qual, l'Almirall pertanyia a una família de navegants judeocatalans que, per raons polítiques i econòmiques, va haver d'emigrar.

El recordat professor Josep M. Castellnou i Grau, fundador i vice-president del Centre d'Estudis Colombins de Barcelona, va publicar l'any 1989 el llibre *Cristófor Colom, català*, on, a través de documents del gran Almirall, n'estudia el vocabulari i exposa els seus resultats convincents per arribar finalment a la conclusió que el descobridor parlava el català.

Recordem que el 1993, arran del V Centenari de la segona expedició al Nou Món, acompanyaren a Colom més de dos-cents

catalans, entre els quals, el tarragoní Miquel Ballester –el seu amic fidel– i el frare Bernat Boïl, antic secretari particular del rei Ferran el Catòlic i nomenat després primer vicari i evangelista de les noves terres. Aquest centenari es commemorà amb la publicació del volum *Colom i el món català*, que recull més de noranta articles de quaranta estudiosos del descobriment d'Amèrica.

Fra Bartolomé de las Casas, en la seva *Historia de las Indias*, diu que: «Miquel Ballester era natural de Tarragona –i afegeix–, bien parece que era catalán porque hablaba imperfectamente, pero hombre virtuoso y honrado, y de voluntad sincera y simple; yo le conocí mucho.» Ara bé, amb qui devia mantenir la seva parla aquest amic íntim del Descobridor?

Respecte del frare català Bernat Boïl o Boyl, un dels personatges amb més representació en el segon viatge al Nou Món, diferents autors competents, entre els quals hi ha el seu biògraf, el benedictí P. Pere Sanxo (1567-1627), a *Relaciones del origen de la Orden de San Benito en las Indias*, indiquen clarament el seu origen tarragoní.

El cronista aragonès Zurita, en els seus *Anales* (VIII, c. 18), comenta que Ferran d'Aragó es dirigeix per escrit en català (carta del 24 de setembre de 1481): «Religiosos molt nostres: el Fra Boil havent rebut vostra lletra ab creensia ab la persona [...] E més llargament ho havem dit al dit Fra Boil [...]» Zurita hi afegeix: «Era esta general afición de los Reyes porque desde que sucedieron al Conde de Barcelona, siempre tuvieron por su natural y antiquísima patria a Cataluña, y en todo se conformaron sus leyes y costumbres; y la lengua que usaban era la catalana, y de ella fué toda la cortesía, de que se apreciaron.»

El Centre d'Estudis Colombins, que publica trimestralment el seu Butlletí, no cessa en el seu intent d'aclarir la història del descobriment tot denunciant la falsedat de la llegenda genovesa i demostrant la catalanitat del gran navegant, conegut per Cristòfol Colom.

Aquella equivocada hipòtesi fou divulgada primerament per interessos dinàstics i polítics, i després mantinguda per tradició i pruija d'erudits, compromesos per pròpies afirmacions o adhesions. Actualment, no es pot confondre denominant genovès el Descobridor, que no tenia per idioma l'italià ni el dialecte genovès, i de qui, encara, del cert, no se'n coneix la pàtria.

El document Borromeu: eludi circumstancial

Caius Perellada

Un document que continua donant molt de joc és aquell que consisteix en una declaració del comte milanès Joan de Borromei (Giovan), en la qual confia a la història, per a perpetual memòria, un secret que li ha confiat, segons ell mateix diu, el senyor Pietro M. d'Anghiera, tresoner (*sic*) dels Reis Catòlics d'Espanya, i que en substància diu que Cristòfor Colom era de Mallorca i no pas de la Ligúria.

No m'entretindrè pas gaire en l'examen del dit document, que d'altres ja han fet, ni en les seves vistents anomalies i incongruències. Solament, pel que fa al text, apuntaré que hi apareix un Joan Colom sorprenent –coincident amb el Joan Colom aportat al cas pel Dr. Ulloa–, que resulta que és aconsellat de fingir-se Cristòfor Colom per tal d'obtenir l'ajuda de les naus del Rei d'Espanya que s'hi atribueix a Anghiera i que ningú no li havia assignat i, en canvi, sí, el de preceptor dels infants reials i també el d'almoïner.

Ara i ací, només em fixaré en algunes circumstàncies externes molt i molt reveladores, les quals per si soles ens emmenen a considerar sospitosos el document i, a fi de comptes, fals. Les tals circumstàncies són, primera, la del temps o moment de l'aparició del document esmentat; segona, la seva cursa, o sia, el seu origen, avatars i destinació final; tercera, l'assignació a Mallorca d'ésser la terra nadiua del Descobridor, i quarta, la importància que una falsedat tindria de cara a la impugnació de la tesi catalana.

Pel que fa al temps de la seva aparició, els anys 1929 i 1930 tothom sap que foren els de l'eixida i gran difusió de la teoria del Dr. Ulloa, aquella que va trasbalsar les aigües mortes del genovisme i va obligar a revisar moltes opinions i així mateix a muntar una defensa aferrissada de les pseudoveritats comunament admeses. Això ho podem palpar arreu; A Espanya, per exemple, l'actitud de Ballesteros-Beretta, en historiar la descoberta, no és pas la de l'historiador que narra fets incontrastables, sinó que és eminentment polèmica en els seu intent de demostrar certs fets combatuts o que tron-

tollaven per causa dels arguments del Dr. Ulloa. A Itàlia, el trasbals també va ésser fort i es va cloure amb la comminació de Mussolini als historiadors italians de fer una obra total de defensa de la italianitat del Descobridor i, de retop, d'anihilament de la tesi; l'impacte va ésser gran i va promoure l'acció de nombrosos historiadors com Carreras Valls, Carreras Candi, Mitjana de les Dobles, i àdhuc, per bé que tangencialment, de mestres com Ferran Soldevila i Rovira i Virgili, tots els quals, en estudis interessants i valuosos, anaren aportant nous elements a la teoria catalana de l'historiador peruà i forniren materials magnífics per a l'aferrament i ulterior desenvolupament de la nostra tesi.

En resum, allò que ressalta del moment d'aparició del document Borromeu és que s'escaigué justament quan més intens era el renou produït per les teories del Dr. Ulloa i, segurament, amb el disseny de contrarestar-les.

Si passem ara al punt segon, ens colpirà tot d'una l'anonimat de qui trobà el paper i la cursa que aquest va fer fins a la seva desaparició final, encara que sembla que ha anat a raure a mans del Sr. Aramil, un bibliòfil americà. Tot això és ben estrany; la secretesa de tot plegat, el misteri de la troballa i de les persones que hi varen intervenir, la manca d'exhibició pública del document, etc., fan la balança en contra. Però sobre això hi ha encara més, hi ha el fet que l'explicació de l'afer i la publicació del document es fa al diari *Abc* de Madrid, per part del seu receptor, el senyor Rubio i Borràs, bibliotecari de la Universitat de Barcelona, a qui l'italià posseïdor del paper s'havia adreçat. A més, la desclosa, doncs, de la *qüestió* que el document plantejava, feta precisament en el diari, s'havia caracteritzat pel seu anticatalanisme, i ens indueix a creure que, a juí del tal diari, la publicació d'aquell document i de la teoria que s'hi podia apuntalar, podia moure i desfer la teoria catalana que aleshores surava i excel·lia.

El que antecedeix roman, d'altra banda, refermat pel tercer punt, aquell que assenyala Mallorca com el terror nadiu de Colom. Davant la força creixent que llavors assolí la teoria de la catalanitat del Descobridor del Nou Món i davant certs fets indiscutibles que comportava, és lògic que a algun interessat en la denegació de la dita teoria li semblés que no hi havia cap més solució impeditiva de l'èxit que l'anava embolcallant que la

d'arbitrar una altra teoria que pogués encaixar amb aquells fets incontrovertibles. I així, hom pensà en Mallorca. I hi pensaren creient així barrar el pas al Colom català, sense reparar que si havia nascut a Mallorca era tan català com si hagués nascut al Principat. I és que aquells inventors de la teoria no sabien que Mallorca era part important de la nació catalana. Altrament, el mateix fou el disseny de Salvador de Madariaga quan confeccionà la seva teoria barrejant alguns elements inesquivables de la veritat catalana amb els tòpics més atrotinats del genovisme.

Resta, per fi, el punt darrer, aquell que es refereix a les conseqüències de les quals es dedueix una falsedat del paper que examinem. Doncs bé, quant a això, la utilitat del document Borrromeu com a element de combat dels genovistes i com a entrebanc seriós per als defensors de la tesi catalana, és òbvia.

Perquè, pels motius que siguin, amb bona o mala fe, ja des de bell començament, els genovistes han recorregut a falsaments de documents, a adulteracions, a apòcrifs, a narracions mentideres. És que els era necessari? És que sense aquest munt d'irregularitats llur tesi no hauria reeixit? Ací, a tall d'exemple, només adduirem HARRISSE, un dels més grans portaveus del genovisme, el qual en la seva obra *Christophe Colomb devant l'histoire*, afirma que la biografia de Colom atribuïda al seu fill Ferran i titulada *Historie* no és altre que un teixit d'intencions del primer a l'últim mot.

En canvi, per la banda nostra, la tesi catalana aporta fets, i certs, i aporta documents autèntics i en dedueix conseqüències que els contraopinants poden considerar més o menys encertades, però que mai no són desenraonades. I aquells fets o bé són de caire indiscutible com, per exemple, que Colom era noble, que el seu nom era aquest de Colom i no pas el de Colombo, que era súbdit natural dels Reis Catòlics, que vingué a Barcelona a l'acabament del seu primer viatge, etc., o bé d'una probabilitat punyent com és ara que escrigué en català sengles lletres a Lluís de Santàngel i a Gabriel Sanyis narrant-los la descoberta, que guerrejà en les naus de Casanova-Colom contra els genovesos en la batalla del cap de Sant Vicenç, que va fer una pre-descoberta de terres ultraoceàniques, etc., i pel que fa als documents ningú no ha pogut utilitzar de fals cap dels documents produïts en propugnació de la catalanitat de Colom.

En aquesta situació, és indubtable que l'avantatge de la tesi catalana damunt la genovista és, només vista d'aquest caire, enorme i definitiu. El genovisme, doncs, degué considerar d'una imperiosa necessitat poder-hi fer front mitjançant un document simulat adientment falsificat.

I si aquest document, al mateix temps, contenia una atribució de pàtria diferent –segons els seus autors– de la catalana, encara millor.

De tal manera que si acoblem la utilitat per a la causa genovista i el perjudici consegüent per a la catalana que ofereixen les dues darreres circumstàncies, és a saber, la producció d'un document aparentment no genovista, però simulat i fals, i l'atribució a Mallorca –i per tant, no a Catalunya, segons ells– d'ésser la terra nadiua del Descobridor, tot això, sense altre, ja ens emmena a una vehement sospita sobre l'autenticitat del document.

I si hi afegim les dues primeres circumstàncies exposades d'haver aparegut el document Borrromeu al ple del ressò estentori de la teoria del Dr. Ulloa i d'haver fet un recorregut misteriós des del bell principi fins a recalar i esbombar-se des de la tribuna de la premsa més repatània de Madrid, la conclusió no pot ésser més clara: el document Borrromeu, només per aquestes raons, ha d'ésser considerat una fraudulosa mistificació i ha d'ésser de tot en tot rebutjat.

Uns Colom de Cervera que mai han existit

Josep M. Llobet i Portella

Un dels perills –i no el menor– que envolten l'investigador és la possibilitat d'equivocar-se en la transcripció dels textos documentals, i, si aquesta informació és reproduïda per altres autors, l'error es va estenent i multiplicant de forma inevitable. Per això voldríem, avui, posar un d'aquests errors, el qual afecta el cognom Colom.

A la pàgina 69 de l'obra col·lectiva *Colom i el món català*,¹ un dels autors diu que «a la mateixa vila de Cervera, no hi faltava la família Colom: 1414, Guillem Colom, *membre de la confraria de Sant Esperit*» (Man. de Pere Nogués, f. 26 v.); 1458,² Bernat Colom (Man.

219, f. 2).³ Atès que aquest autor ens facilita les referències, cosa sempre d'agrair, fàcil és comprovar aquests noms en els documents respectius, però què hi trobem? Que, en realitat, el membre de la confraria del Sant Esperit es deia Guillem Celom i el suposat Bernat Colom s'anomenava Bernat Colomer (vegeu les reproduccions adjuntes).

Tots dos cerverins es troben esmentats en altres documents, per la qual cosa no hi ha dubte que ni l'un ni l'altre es deien Colom de cognom.⁴

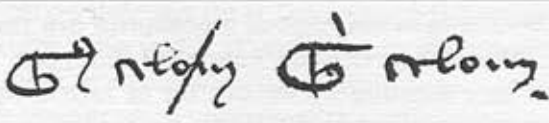
Dins la mateixa obra a la qual ens estem referint *–Colom i el món català–*, un altre autor escriu a la pàgina 64 «un mestre Abraam Colom físic» jura fidelitat, el 1470, a la princesa Isabel de Castella. Aquest jueu, que hom volia que es fes veí de Cervera, també és esmentat amb el cognom Colom a la pàgina 22 del butlletí número 10 del Centre d'Estudis Colombins. Tant en un cas com en l'altre, l'error de la lectura no és responsabilitat dels articulistes, sinó de Lluís Sarret, que a la seva obra *Privilegis de Tàrraga*⁵ dona equivocadament el nom d'aquest jueu –i d'algun altre–,⁶ el qual, en realitat, en els documents és anomenat Abraham Çalom (o Salom).⁷

En canvi, sí que hi havia establerta a la Segarra –primer a Tarroja, després, a Guissona–, durant el segle XV, una família de ferrers que es deien Colom, però com sigui que d'aquests ja n'hem parlat àmpliament en una altre lloc,⁸ ens estalviarem de fer-ho aquí.

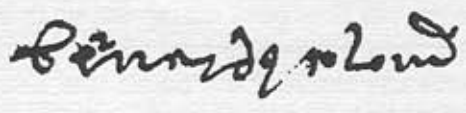
Notes:

1. Barcelona, Rafael Dalmau, 1993.
2. L'any, segons el document citat, hauria de ser el 1460.
3. Les referències actuals d'aquests dos volums, que es troben al fons notarial de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera, són les següents: Cervera, 24, Pere Noguers, *Llibre, 1413-1417*, f. 26v.; Cervera, Anònims, Varis, *Registre dels actes...*, 1432-1472, f. 70.
4. Pel que fa a Guillem Celom, sabem que era un prevere. Aquest cognom en alguns documents el trobem escrit «Zelom» i, en textos del segle XIV, «Zelolm». Quant a Bernat Colomer, era ambaixador d'ofici i, l'any 1467, vivia al quarter de la Plaça. El fogatge d'aquell any es troba publicat a: Josep M. Llobet i Portella, «Un fogatge de Cervera de 1467», *Miscel·lània Cerverina*, 7 (1991, pp. 179-183).
5. Tàrraga, Camps Calmet, 1930, p. 414.
6. Uns jueus que es deien Deulosal els anomena *den Losal* (p. 414).
7. Hom trobarà informació sobre aquest metge jueu a: Josep M. Llobet i Portella, *Algunes notícies sobre els jueus de Tàrraga. 1303-1486*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1984, p. 15-16.

8. Josep M. Llobet i Portella, *Els Colom de Tarroja de Segarra, nous una família de ferrers (segle XV)*, *Catalunya i Amèrica*, vol. II, Cervera, UNED, 1992, p. 85-97.

Nom de Guillem Celom tal com apareix en el document de l'any 1414 (primer, *Guillelmus Celom*, en nominatiu; després, *Guillelmi Celom*, en genitiu).

Nom de Bernat Colomer tal com apareix en el document de l'any 1460, citat erròniament com del 1458 (*Bernardus Colomer*).

El conveni amb el Centre del Mot de la Universitat de Barcelona

La Junta del Centre d'Estudis Colombins al llarg dels anys d'existència de l'associació ha mantingut un objectiu prioritari, portar pel camí de la recerca científica l'activitat a desenvolupar sense menystenir la importància d'aspectes tan benefactors per a la comesa que ens proposem com són la divulgació i la presència en la societat.

Considerant un pas molt positiu la primera col·laboració amb el món universitari, reproduïm el conveni signat amb el Centre del Mot de la Universitat de Barcelona, que dirigeix el Dr. Izaguirre,

Conveni de col·laboració entre el Centre de Recerca del Mot de la Universitat de Barcelona i el Centre d'Estudis Colombins d'Òmnium Cultural

El present Conveni regula la col·laboració que el Centre de Recerca del Mot de la Universitat de Barcelona (CREM-UB), en la mida de les seves possibilitats, oferirà al Centre d'Estudis Colombins d'Òmnium Cultural (CEC-OC) per a la seva constitució i explo-

tació lexicomètrica de bases de dades textuais sobre les quals es basaran algunes de les recerques futures del CEC-OC.

1. el CREM-UB donarà suport al CEC-OC per a la constitució d'una base de dades textuais d'autògrafs colombins
  - 1.1 el CREM-UB seleccionarà un(a) candidat(a) [amb perfil de llicenciat en Filologia] per al teclejat de 125 pàgines impreses en format de tractament de textos (l'interessat cobrarà del CEC-OC 125.000 pessetes quan el CREM-UB certificarà la finalització de la feina i la seva qualitat)
  - 1.2 el CREM-UB generarà un índex de mots, llistats alfabètics directe, alfabètic invers i freqüencial i concordances de la base de dades textual
  - 1.3 el CREM-UB estamparà un CD-ROM amb tots els materials generats i facturarà cinquanta mil pessetes pel conjunt dels costos materials
  - 1.4 el CREM-UB orientarà el CEC-OC en l'explotació posterior dels materials generats.
2. el CREM-UB donarà suport al CEC-OC per a la constitució d'una base de dades de registres de documents notarial del S. XV
  - 2.1 el CREM-UB seleccionarà un(a) candidat(a) [amb perfil de llicenciat en Història medieval] per a la compilació *in situ* de la base de dades: el candidat haurà de realitzar la feina com a part d'una tesi de llicenciatura o d'un treball de recerca del programa de Doctorat: tindran preferència els candidats que disposin d'ordinador portàtil: el CEC-OC pagarà dues-centes mil pessetes per la feina feta i subvencionarà amb cent mil pessetes l'edició de la tesi o treball de recerca.
  - 2.2 el CREM-UB dissenyarà l'estructura de bases de dades i la interfície d'adquisició de dades
3. el CEC-OC farà constar a totes les publicacions derivades d'aquest conveni, inclosa l'esmentada al punt 2.1., que ha comptat amb el suport del CREM-UB

Barcelona, 27 de maig de 1994

Pel CEC-OC

Pel CREM-UB

Informació sobre la tomba del Dr. Ulloa

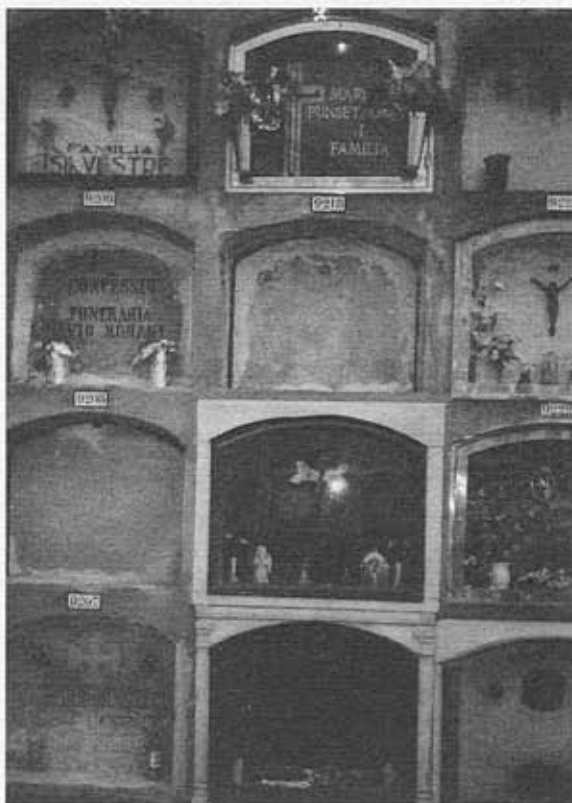
El nostre consoci Sr. Josep Ribera de St. Cugat del Vallès ens ha fet arribar una informació referent a l'historiador Luis Ulloa que sens dubte ajuda a completar la seva biografia.

Fa referència a l'enterrament del professor Ulloa, al cementiri de Les Corts.

La informació del Sr. Ribera ens diu: «El nínxol núm. 9218, pis 3r del Departament núm. 5 del cementiri de Les Corts de Barcelona ha guardat per espai de 52 anys i 8 mesos les despulles mortals d'aquest peruà il·lustre, nínxol que per venciment legal de la concessió sepulcral ha estat buidat, havent passat les restes a l'ossera general de l'esmentat cementiri. Un cop buidat ha estat tapat amb una tanca sense cap inscripció, cosa que fa suposar que es troba vacant o sense propietari.»

Reproduïm la lletra de l'Institut Municipal de Serveis Funeraris de Barcelona, signada pel Cap de Cementiris, Sr. Capsir a fi de proporcionar documentació completa,

Sr. Josep M. Ribera
Rbla. del Cellar, 89, 4t, 4a
08190 St. Cugat del Vallès
Barcelona

En contesta al vostre escrit del dia 22 d'agost actual, referent a Lluís Ulloa Cisneros.

Dec manifertar-vos que, segons es desprèn de la consulta als nostres registres, fou inhumat l'11 de febrer de 1936 en la sepultura nínxol n. 9218, pis 3er, departament 5è del cementiri de Les Corts. En data 14 de febrer de 1988, les seves despulles foren dipositades a l'ossera general dins del mateix recinte per caducitat del dret funerari, concedit el 10 de febrer de 1936 a favor de Bolívar Ulloa Pasquette.

La làpida que existia en dita sepultura era de marbre gris, totalment salinitzada per llur antiguitat i l'acció dels fenòmens atmosfèrics, motiu que va provocar el seu enrunament total.

Atentament,

Barcelona, a 8 de setembre de 1994

EL CAP DE SERVEIS DE CEMENTIRIS

Signat: Josep Capsir i Utrillas

El nostre agraïment al Sr. Ribera pel seu interès i la seva aportació.

Notes

Pere Colom, estudiant d'arts, habitant de Barcelona l'any 1492

Josep M. Llobet i Portella

Un dels pergamins que es guarden a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera és un document notarial mitjançant el qual Miquel Bosch, procurador de Francesc Bosch, rector de l'església parroquial de Santa Maria de Breda, reconeixia que el mercader Nicolau Guiu, en altre temps clavari i receptor dels drets del butlletí de la vila de Cervera, li havia donat 26 sous i 8 diners. El document porta el signe de Dalmau Ginebret, notari públic de Barcelona, i la data del 12 de juny de 1492. No en fariem referència, però, d'aquest document, si no fos perquè un dels dos testimonis de l'acte notarial fou Pere Colom, estudiant d'arts, que era de Barce-

lona o, almenys, en aquell temps hi residia. Caldria que algú, a partir d'ara, intentés obtenir més informació sobre aquest estudiant i veure quin parentiu tenia amb les famílies Colom del segle XV.

Expocultura 94

Del dia 7 al 17 d'octubre va tenir lloc al Moll de la Fusta a Barcelona la magna exposició general de la cultura catalana.

A la parada de la nostra associació el Centre d'Estudis Colombins hi va tenir una base operatòria apuntalada pel suport d'un ampli mural amb el logotip del Centre d'Estudis Colombins.

Cada dia hi hagué atenció al públic amb informació oral i repartiment de propaganda als visitants interessats.

El balanç de la presència del Centre d'Estudis Colombins a Expocultura 94 és positiu, si bé l'exercici d'aquestes activitats suggereix sempre nous possibles enfocaments que poden en millorar-ne la incidència.

Cal remarcar la dedicació dels joves, Marc Vila i Salvador Arenas que atengueren l'estand amb gran diligència.

Efemèrides

El Centre ha estat present a Miami (EUA). L'acte de presentació del llibre *Colón catalanoparlante* de Nito Verdera, consorciat nostre, al Colegio de Belén d'aquella ciutat, ha constituït un èxit públic d'assistents i de divulgació de la tesi catalana.

La premsa desenvolupà, el divendres dia 14 d'octubre d'enguany a les vuit.

«Ultra del nombrós públic d'origen hispànic el nostre periodista i investigador fou complimentant per la colònia catalana.»

Va introduir el parlament de Nito Verdera el Sr. Ambaixador Cònsul General d'Espanya a Miami, D. Carlos Abeda. Moderà el torn de preguntes el professor Dr. José Ignacio Rasco.

Bibliografia

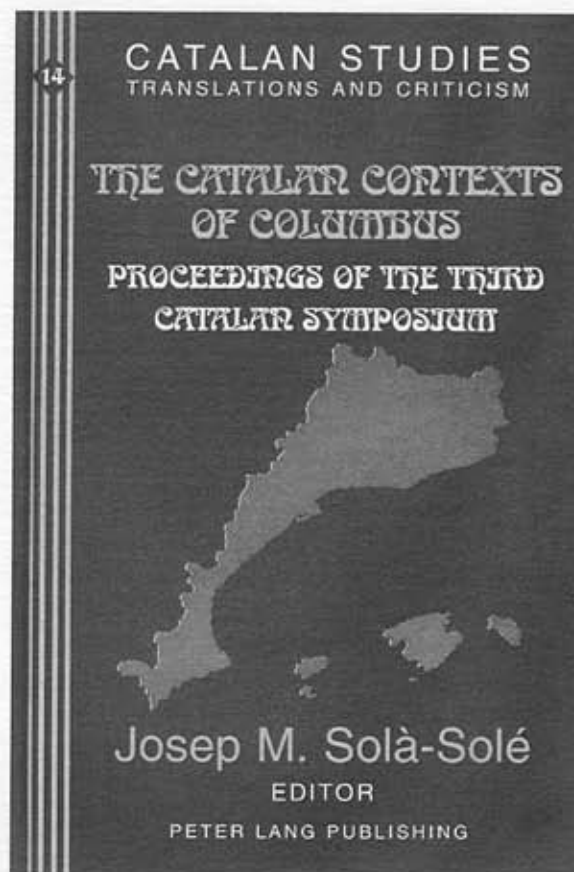
The Catalan Contexts of Columbus

Una casa editorial nord-americana, Peter Lang Publishing, de Nova York, acaba de publicar, a cura del doctor Josep M. Solà-Solé, professor emèrit de la Universitat Catòlica d'Amèrica, amb seu a Washington, el llibre titulat *The Catalan Contexts of Columbus* (Els contextos catalans de Colom).

Es tracta d'un recull de les ponències presentades en anglès al Third Catalan Symposium celebrat a Washington el 1992 per un grup d'investigadors sobre la qüestió de l'origen ètnic del descobridor d'Amèrica i la civilització del seu temps.

Patricia J. Boehne, de l'Eastern College (St. Davids, EUA), hi tracta de la Cort d'Aragó a Nàpols, al segle XV; Peter Cocozzella, del departament de Romàniques de Suny (Binghamton, Nova York, EUA), d'Ausiàs March i Martorell; R. González-Casanovas, de la Universitat Catòlica (Washington, DC, EUA), de les interpretacions catalanes de la Cristianitat medieval; Geoffrey W. Ribbans, de la Brown University (EUA), analitza l'ambient polític que envolta *Lo Somni* de Bernat Metge; F. Albardané, del Centre d'Estudis Colombins (CEC, Barcelona), considera l'existència d'un suposat Joan Cristòfor Colom, català; Jordi Bilbeny, del CEC (Barcelona), posa en dubte que Colom hagués sortit de Palos de Moguer; J. Castellar-Gasol, ex-fellow del Ruskin College (Oxford, Anglaterra), sosté que Colom va néixer a Gènova d'una família de possible origen provençal; Peter W. Dickson, ex-*Intelligence Officer* (Arlington, EUA), explora les possibilitats d'un possible origen grec del descobridor; Jordi Gàlvez, del CEC (Barcelona), estudia quina era la llengua materna de Colom; Charles J. Merrill, del Mount Saint

Reproduïm tot seguit un article interessant de la nostra consòcia Alba Vallès, publicat al *Full informatiu* de la Vila de Tarroja - Núm. 30. Setembre-octubre 1994:

Mary's College (Emmitsbur, EUA), explica el perquè de tantes interpretacions diferents de la figura del navegant; M. Luciano da Silva, un investigador de Rhode Island (EUA), i E. J. Berryman, llicenciat en Literatura Anglesa (USA), analitzen la misteriosa signatura de l'Almirall; el Dr. Josep M. Solà-Solé, de la Universitat Catòlica (Washington, DC, EUA), presenta una bibliografia actualitzada del tema; Irving M. Sorkin, de The Washington Columbus Society (Washington, DC, EUA), argumenta que Colom era d'origen jueu; Nito Verdera, pilot de marina mercant (Eivissa, Balears), es pregunta si Colom no devia ser pas originari de l'illa d'Eivissa.

L'edició del llibre, aparegut a Nova York, ha comptat amb la col·laboració de dues institucions amb seu a Washington: l'esmentada Universitat Catòlica i el Center for Catalan Studies.

«El projecte colombí de donar la volta al món».

El projecte colombí de donar la volta al món

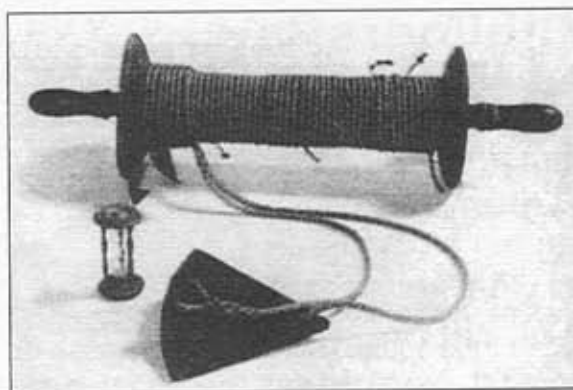
Navegar és necessari, viure no n'és
(proverbi mariner)

Existeix una carta, datada a Sevilla el 19 de juny de 1511, escrita per Ferran Colom al rei catòlic, que es conserva al New York Public Library, i que ens és quasi desconeguda. Fa relació al projecte presentat en nom del seu germà Diego, per tal de sol·licitar la concessió per realitzar un viatge de volta al món. Ferran demana que li sigui concedida la llicència per poder continuar amb els descobriments començats pel seu pare, l'Almirall Colom, i que restaven pendents; la localització d'una ruta cap al continent asiàtic, la presa de possessió de l'Àràbia, Pèrsia i l'Índia, i la idea final de poder completar la grandiosa navegació d'una volta al món. Tal i com ho expliquen les seves pròpies paraules: «...que se diese fin en el viaje de rodear al mundo que el almirante mi padre muchas veces platicó de poner en efecto...». És a dir, allò que el seu pare es veié impossibilitat de dur a terme, angoixat per tota una sèrie d'inconvenients que sorgiren en relació al descobriment de la terra ferma, la seva administració i la retallada dels poders pactats amb la Corona.

Així, doncs, ens explica que gràcies als molts llibres, manuscrits i mapes que heretà del seu pare, a més dels ensenyaments pràctics sobre cartografia i navegació que va poder adquirir com acompanyant en alguns viatges, queda demostrat que la ruta és ben factible. Per tal de provar-ho escriu un Tractat², on es reuneixen tots els estudis i les conclusions tingudes al respecte, així com la manera de portar-ho tot a bon terme.

Aquest tractat portava el títol de **Colon de Concordia**. Constava de dos llibres i, actualment, es dona per desaparegut. L'oferí al rei com a mostra de bona voluntat, i per l'interès d'arribar a una concòrdia entre la seva família i la Corona, concòrdia que s'havia vist enterbolida per tota una sèrie de reclamacions, acusacions i mals entesos. L'obra fou examinada pel Cardenal Cisneros, una vegada rebuda pel rei, i aparentment fou molt ben acceptada per ambdós.

Però la resposta reial a aquest oferiment colombí no fou favorable, i es desestimà per

una Cèdula datada a Burgos el 22 d'agost de 1511. Ho podem apreciar consultant el document original:

«El Rey: Don Hernando Colón. Lope Conchillos, my secretario e del my consejo, me hizo relación de lo que me escrivistes sobre el descubrir en las partes de las Indias, y ansy mismo de vuestra voluntad y deseo para nos servir en ello por el my buen fruto que en yr vos a ello entendiades faser, lo cual vos agradezco y tengo en servicio; y ansi yo tengo voluntad que para quando ello se haya de haser o entender en algo de servirme de vos, y entretanto que en ello se entiende y yo vos enbie a mandar lo que en ello se debe hazer, por servicio suyo que vos esteys en esa ciudad de Sevilla o en Cordova, donde mejor os hallardes. De Burgos a XXII de agosto de DXI anos. Yo el Rey. Por mandado de su alteza. Lope de Conchillos»³.

Fins i tot, se li prohibeix sortir del regne per aquest propòsit, i se li assigna un lloc determinat de residència. Això era molt freqüent que succeís respecte al fill de l'Almirall, quan intentava desenvolupar alguna de les seves iniciatives⁴.

D'aquesta manera es negava als fills de l'Almirall el dret a disposar de les terres i dels mars descoberts pel seu pare, contravenint d'alguna manera les disposicions establertes en les primeres capitulacions. D'altres navegants, en canvi, aconseguiren amb menys drets aquestes llicències reials. Així podem comprovar com, en la mateixa època, en Bertomeu Colom va projectar l'**exploració de la Florida**. Tingué com a com petidor en Ponce de León, a qui finalment se li atorgà el dret a la dita descoberta.

Curiosament, un temps després, el 10 d'agost de 1519, el navegant Hernando de Magallanes sortirà del port andalús al front d'una expedició, que anirà a trobar el desconegut pas marítim cap a l'Àsia a través de l'estret sud. Era un viatge que en **Ferran**

Colom havia planejat i sol·licitat anteriorment. Serà finalitzat per Elcano, a causa de la mort accidentada de Magallanes durant el penós trajecte. Aquell arribarà el 9 de setembre de 1522 al lloc de partida, després d'haver sofert moltes peripècies i contratemps, però assolint la glòria d'aquesta descoberta en haver donat la primera volta al món.

Novament la **glòria havia estat robada als Colom** per altres navegants d'estrany origen. Encara que no tan desconeguts per no reconèixer l'ombra dels portuguesos Yanez (Eanes o Anes), que sempre foren utilitzats com a excusa per tal de substituir les empreses més importants de l'Almirall.

I no tan sols s'escatimà la glòria d'una important descoberta per una família de tradició marinera, sinó que –en aquest cas concret– s'escatimà el fet de conèixer l'origen dels protagonistes que inspiraren aquesta glòria. Ni **els manuscrits de l'Almirall Colom**, ni les seves **cartes nàutiques**, ni l'obra laboriosa feta pel seu fill Ferran per tal de donar-la a conèixer, han pogut **arribar fins a nosaltres**⁵.

ALBA VALLÈS I FORMOSA

BIBLIOGRAFIA I NOTES

1. New York Public Library, Sign. Obadiah Rich Coll, Rich núm. II, I, p. 62. Tractat que coneixem per la "Declaración del derecho que la Real Corona de Castilla tiene en la conquista de las provincias de Persia, Arabia e India e de Calicut e Malaca, en todo lo demás que al Oriente del Cabo de Buena Esperanza el rey e Portugal, sin título ni derecho alguno, tiene usurpadas, fecha per Don Hernando Colon, hijo del primer Almirante de las Indias, y dirigida a S.C.C. Majestad del Emperador Nuestro Señor, año de 1524". **CODOIN**, t. XVI, p. 382-420. 3. A. G. I. Indif. General, 418, lib. III, fol. 153 v. 4. Li va ser prohibit continuar amb la seva **Cosmografia de Espana** per una real disposició expedida pel Real Consejo, datada a Valladolid el 13 de juny de 1523.

5. Ferran Colom en el seu **Registrum dels llibres** de la Biblioteca Colombina esmentava aquesta obra de la manera següent: "El original del libro que yo hice y envié al Cardenal don fray Francisco Ximénez de Cisneros, en Sevilla, año de 1511, dicho Colón de Concordia, dividida en dos tratados. En folio manuscrito, número 378-".

6. Antonio Pigafetta, **Primer viaje en torno del globo**. Versió castellana, Madrid, 1922.

Última hora

In memòria

Quan les galerades ja es troben confegides i el nostre Butlletí núm. 14 paginat, ens arriba la trista nova del traspàs del sacerdot alguerès, Mn. Francesc Manunta (A.C.S.).

Va seguir amb gran interès la vida del nostre Centre i, tant en les seves visites periòdiques a Catalunya com en l'acollida que ens feia a casa seva mateix, quan hem freqüentat l'Alguer, Mn. Francesc Manunta s'interessava i seguia de prop la nostra tasca de recerca.

Mn. Francesc Manunta el dia de la inauguració del CRP Maria Montessori, a l'Alguer. El Centre depèn de la Universitat de Sàsser.

Quan per primera vegada vàrem trepitjar la ciutat de l'Alguer, el maig de 1991, Mn. Manunta ens portà il·lusionat a visitar l'indret anomenat "Terra Rubra" car ja coneixia el vincle que aquesta expressió toponomàstica tenia per als filocolombins, a causa del portulà de Bartomeu Colom on consta escrita darrera el seus nom i cognoms.

El nostre amic i consoci tarragoní, Ernest Vallhonrat, també podria parlar-nos de l'acolliment fraternal de l'ara ja desaparegut sacerdot.

L'exponent de catalanitat viva i conscient de l'Alguer en la tasca apostòlica i cívica, ha perdut un puntal de difícil substitució.

Militant actiu per la llengua, tan en la pràctica com en l'estudi, dedicà els seus esforços a dignificar el dialecte alguerès de pertinença indiscutible de la llengua catalana. Coneixia el parlar local dels pescadors, dels àvies i àvies, i els documents històrics en els quals apuntava la teoria de purificació dialectal, no cedint mai a les temptatives de segregació lingüística adesiara aparegudes.

Autor de diversos llibres de poesia de caràcter íntim i franciscà, no deixà de banda l'estudi de la llengua i de prodigar-ne treballs i normes. L'edició, degudament adaptada a la normativa fabriana que feu del *Petit compendi de la Doctrina Cristiana* que fou imprès a l'Alguer per ordre del bisbe Arduino l'any 1850, adaptació a cura del mateix Mn. Manunta i de Mn. Josep Sanna, conté una introducció de vint-i-set pàgines per "donar-te la possibilitat de llegir i escriure concretament la teva llengua maternal" segons s'expressa a la pàgina quatre.

Acollidor per naturalesa, servidor per vocació, el Centre ha perdut un amic en el més oriental dels Països Catalans.

Arreu de les terres de parla catalana deixa amics i un gran record. Hem cregut un deure rememorar la seva memòria. Ell, que des de l'Alguer estant, cap causa catalana no li era aliena. Reposi en pau.

Joaquim Arenas i Sampera

Centre d'estudis
colombins